

जाहिरातींचे दर.
सालील पत्त्यावर चौकशी
करावी.
व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास', पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.
वार्षिक वर्गणी
रु. ४.
(टपाल हंडिल माफ)
किरकोळ अंकास
एक आणा.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अर्थशास्त्र.

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे.

वर्ष २

पुणे, बुधवार, तारीख १२ फेब्रुवारी, १९३६.

अंक ७

कामकाज चालू झालें दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि., पुणे

अधिकृत भांडवल ... .. रु. १० लक्ष

तूर्त विक्रीकरितां काढलेलें भांडवल ... .. रु. ५ लक्ष

प्रत्येक शेअरची किंमत रु. ५०

१ अर्जासोबत प्रत्येक शेअरला रु. १५/- } प्रमाणें.
२ अर्जमंजुरीनंतर रु. १०/- }

बार्का रकम "अन्कोल्ड रिझर्व्ह" म्हणून राहिल.

संचालक मंडळाचे अध्यक्षः—प्रो. वा. गो. काळे, एम. ए., एक्स-मेम्बर, इंडियन टॅरिफ बोर्ड.

उपाध्यक्षः—श्री. धोंडो कृष्ण साठे, बी.ए., बी. एससी., व्यापारी व कॉन्ट्रॅक्टर, पुणे.

प्रॉस्पेक्टस व शेअर अर्जांच्या नमुन्याकरितां लिहाः—

पुणेः—मॅनेजर, दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि., न्यू किताब बिल्डिंग, लक्ष्मी रोड.

मुंबईः—आर. आर. नावर आणि कं., शेअर व स्टॉक ब्रोकर, एक्झॅमिनर प्रेस बिल्डिंग, दलाल स्ट्रीट, कोट.

नागपूरः—एस. एन. आगाशे आणि कं., चीफ एजन्ट्स, कॉमनवेल्थ इन्शू. कं. लि., महाल.

दि डेक्कन पेपर मिल्स कंपनी, लिमिटेड. रे पेपर मिल, मुंबवा, पुणे. पदमजी पेपर मिल, मुंबई.

पूर्वी आम्हांस लागणारा सर्व कागद आम्ही आपल्या वेशांतच तयार करित होतो, आणि
महाराष्ट्रांतील कागदाचा धंदा सुप्रसिद्ध होता.

सध्यांच्या यांत्रिक युगांत, कागदाचे प्रकार आणि त्यांस असलेली मागणी विलक्षण वाढली असतां
आम्ही पूर्ण स्वदेशी कागदच कां वापरूं नये आणि आम्हांस सर्व स्वदेशी कागद कां पुरवतां येऊं नये!

ह्या प्रश्नांस, दि डेक्कन पेपर मिल्स कंपनीनें, अनेक प्रकारांचा व प्रतींचा कागद आपल्या
कार्यक्षम कारखान्यांत तयार करून समाधानकारक उत्तर दिलें आहे.

तुम्हास कसलाहि कागद पाहिजे असो, त्यासंबंधानें खालील पत्त्यावर
चौकशी करून तो कागद घ्या.

८१५-१६ भवानी पेठ, पुणे.

अहमदाबाद हाऊस, बॅलर्ड एस्टेट, मुंबई.

विविध माहिती

लंडनचे विसराळू रहिवासी

१९३४ सालाचे मानाने १९३५ साली लंडन येथील रहिवाशांनी विसराळूपणांत प्रगति केली असे दिसते. तेथील आगगाड्या, ट्रामगाड्या व बसेस ह्यांमध्ये विसरलेल्या वस्तूंसंबंधी तुलनात्मक आंकडे खाली दिले आहेत:—

वस्तू	१९३४	१९३५	वाढ
छत्र्या	८७,३५६	९८,९६१	१३ %
इतर जिनसां	२,१०,१७२	२,३२,४१२	११ %
एकूण	२,९७,५२८	३,३१,३७३	११ %

स्त्रियांमध्ये विसराळूपणाचे प्रमाण अधिक आढळले. विसरून राहिलेल्या वस्तूंमध्ये गेल्या वर्षी जरी वाढ झाली, तरी त्यांपैकी मालकांस परत करण्यांत आलेल्या वस्तूंचे प्रमाणहि वाढले, हे विशेष आहे.

स्त्रिया व वृत्तपत्रव्यवसाय

स्त्रिया आतां पुरुषांचे बरोबरीने अनेक प्रकारांची कामे करू लागल्या आहेत, असे आपण पहातो. विशेषतः, पाश्चात्य देशांत स्त्रियांचा ज्यांत शिरकाव झालेला नाही, असा उद्योगधंद्यांचा कोणताच प्रांत उरलेला नाही. तथापि, वृत्तपत्रव्यवसाय अजून पुरुषांचेच हातांतच बहुरी आहे. ह्या व्यवसायांत असलेल्या लंडनमधील ५,५३३ लोकांपैकी स्त्रियांची संख्या फक्त १६८ भरते.

७५० नव्या 'वाघिणी'

१९३६-३७ ह्या वर्षी हिंदुस्थान सरकारचे रेल्वेखाते ७५० नव्या 'वाघिणी' विकत घेणार आहे. त्या हिंदी वनावटीच्या असाव्यात, अशी लेजिस्लेटिव्ह असंब्लीच्या स्टॅंडिंग फिनेन्स कमिटीची सूचना आहे.

पोस्ट व तारखात्याचा अहवाल

१९३४-३५ साली सरकारी पोस्ट व तारखात्यास ३८ लक्ष रुपये नफा झाला. ह्या पूर्वीच्या वर्षी ५२ लक्ष रुपये तोटा आला होता. ३१ लक्ष इतक्या पोस्टल सेविंग्ज खात्यावर ५८ कोटी रुपये होते, म्हणजे प्रत्येक खात्यांत सरासरी १८८ रु. ८ आणे होते असा हिशेब झाला. गेल्या वर्षी कॅश सर्टिफिकेटांत एकूण १० कोटी रुपये गुंतवण्यांत आले. पूर्वीच्या सालापेक्षा हा आंकडा ९३ कोटींनी कमी आहे. कॅश सर्टिफिकेटांवरील व्याजाचा दर कमी केल्याचा हा परिणाम होय. टेलिफोनच्या खात्यास १९३३-३४ साली फक्त २३ लक्ष रुपये नफा झाला होता, त्या मानाने गतसाली बरीच सुधारणा झाली व २३३ लक्ष रुपये नफा उरला.

गंज काढण्यासाठी वाळूचा फवारा

सिंध प्रांतातील सकर जवळील 'लॉर्ड बराज' ह्या धरणाने रचनेत बराच लोखंडी माल वापरण्यांत आली आहे. त्यास रंग देण्यापूर्वी त्यावरील गंज काढावा लागतो. हे काम वाळूच्या फवाऱ्याने करण्यांत येते. ३० ते ३५ फौंड दाबाच्या हवेच्या सहायाने हा फवारा जोराने उडाविण्यांत येतो.

म्हैसूर सरकारचे नवे कर्ज

१९६१ साली नवी, परंतु १९५६ नंतर केव्हांहि, परतफेड होणारे ३ टक्के दराचे नवे कर्ज म्हैसूर सरकारने उभारले आहे. व्याजावरील प्राप्तीच्या कराची माफी मिळणार आहे.

कंपनी कायद्यांत सुचविलेल्या दुरुस्त्या

कंपनी कायद्यांत कोणत्या दुरुस्त्या करण्यांत याव्या, ह्या संबंधी सहा देण्याकरिता हिंदुस्थान सरकारने नेमलेल्या कमिटीने आपल्या सूचना सरकारकडे पाठविल्या आहेत, असे समजते. त्यांतील मुख्य सूचनांचा सारांश येथे दिला आहे.

(१) मॅनेजिंग एजन्सीच्या कराराची मुदत वीस वर्षांपेक्षा जास्त असू नये.

(२) व्यापारी व औद्योगिक क्षेत्रांत बँकांचे महत्त्व विशेष आहे, परंतु त्यांच्या मजबुतीबद्दल लोकांचा पूर्ण विश्वास असणे आवश्यक आहे. ह्याकरिता बँकेच्या नफ्यापैकी कांहीं अंश बाजूस राखून ठेवण्याची सक्ति असावी. हा रिझर्व्ह, भरणा झालेल्या भांडवलाइतका होईपर्यंत दरसाल वाढत जावा.

(३) कांहीं विशिष्ट रकम वेगळी काढून ठेवल्यावर उरलेल्या रकमेतूनच डिविडेंड वाटण्यांत यावे.

बडोद्यांत सायकलीवर कर

बडोद्याच्या शहर म्युनिसिपालिटीने आपल्या हद्दीत सायकलीवर १ रुपया कर बसवण्याचे ठरवले आहे.

सरकारी प्रसिद्धीखात्याचा विस्तार

हिंदुस्थान सरकारने आपले प्रसिद्धी खाते वाढवले असून ह्या नव्या योजनेस पुढील वर्षी ५७,००० रुपये खर्च येईल. डेप्युटि डायरेक्टरचे जागी एका युरोपिअनास नेमण्यांत आले आहे. हिंदी भाषांतून प्रसिद्धी देण्याची व्यवस्था एका हिंदी इसमाकडे सोपविण्यांत येईल.

हिंदुस्थानाची लोकसंख्या ४० कोटी होणार ?

(१) १५ ते ५० वर्षे वयाच्या स्त्रियांच्या संख्येत वाढ व (२) जननाचे प्रमाण कायम राहून मृत्यूच्या प्रमाणांत झालेली घट, ह्यांमुळे १९४१ साली होणाऱ्या खानेसुमारीचे वेळी हिंदुस्थानाची लोकसंख्या सुमारे ४० कोटी होईल, असा कलकत्ता येथील डॉ. राजा ह्यांचा अंदाज आहे.

हिंदी गव्हाच्या पिकाचा अंदाज (१९३५-३६)

हिंदुस्थानांत सुमारे ३ कोटी २८ लक्ष एकर जमिनीत गहू लावण्यांत आला आहे, असा सरकारी अंदाज आहे. गव्हाच्या लागवडीच्या दृष्टीने पंजाब प्रांताचा नंबर पहिला लागतो. तेथे सुमारे १ कोटी एकर जमीन गव्हाने व्यापलेली आहे. मुंबई इलाख्यांत (सिंध धरून) ३० लक्ष एकर जमिनीत गहू लावलेला आहे. अमेरिकेत ४३ कोटी एकर गव्हाखाली आहेत.

मुंबई बंदरांतून सोन्याची साप्ताहिक निर्गत.

रुपये किंमत
ता. १ फेब्रुवारी रोजी पुरा झालेला आठवडा ५४,२६,४८६
ता. ८ फेब्रुवारी रोजी पुरा झालेला आठवडा ८८,८३,३६३
ता. २१ सप्टेंबर १९३१ ते ८ फेब्रुवारी
१९३६ अखेर २,६१,३६,६२,३२२

अनुक्रमणिका.

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... ५८	५ दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि. ८२
२ बँक ऑफ महाराष्ट्र चालू झाली ... ७९	प्रो. काळे व सर पोचखनवाला ह्यांची भाषणे
३ स्फुट विचार ... ८०	६ मोटर गाड्यांचे प्रांतवार आकडे ... ८४
एका कारखान्यांचा कुठेपणा अनेकांस भोवला-टारिफ बोर्डाची उपेक्षा-आमलाग्र सुधारणा झाली पाहिजे-एका वर्षाने मुदत वाढली-युरोपियन राष्ट्र व मागसलेले देश	७ सहकारी व ग्रामोद्धार ... ८५
४ सर पोचखनवाला ह्यांचा पण्यांतील कार्यक्रम ... ८१	८ मध्यवर्ती कायदेमंडळांत आर्थिक प्रश्नांवर प्रकाश ८५
	९ मुंबईमध्ये कॅनरी काढण्याची योजना ... ८६
	१० अर्थीचे अभिनंदन ... ८६
	११ निवडक बाजारभाव ... ८७

अर्थ

बुधवार, ता. १२ फेब्रुवारी, १९३६

बँक ऑफ महाराष्ट्र चालू झाली

गेल्या शनिवारी बँक ऑफ महाराष्ट्र ह्या संस्थेचा, सर सोराबजी पोचखनवाला ह्यांचे हस्ते उद्घाटन समारंभ झाला. त्या प्रसंगी, देशांत बँकिंगच्या धंद्याचा विस्तार कोणत्या तत्वावर होणे इष्ट आहे, ह्या संबधाने महत्वाचे विधायक विचार पुढे मांडण्यांत आले, त्यांचे दिग्दर्शन येथे केले असता ते उपयुक्त होईल. ह्या मूलभूत धोरणाच्या बाबतीत बँकेचे अध्यक्ष, प्रो. काळे व सर सोराबजी ह्यांच्यामध्ये पूर्ण एकवाक्यता आहे, ही गोष्ट लक्षांत ठेवण्यासारखी आहे. (१) बँकिंगचा धंदा एका काळी हिंडुस्थानांत उत्कर्षाच्या शिखरास जाऊन पोहोचला होता, तो आतां परिस्थितीच्या भोवऱ्यांत सांपडून खालावलेल्या अवस्थेत असलेला दिसून येतो. (२) इतर राष्ट्रांच्या मानाने बँकिंगच्या बाबतीत हिंडुस्थान मागसलेला असून त्यांत प्रगति घडवून आणणे अगत्याचे आहे. (३) सहकारी संस्थांच्या मार्फत त्या दिशेने चांगले प्रयत्न झाले असून त्यांत बरेच यशही आले आहे; तथापि त्यांचे क्षेत्र मर्यादित असल्याने आधुनिक पद्धतीच्या व्यापारी बँकांचा विस्तार करण्याची आवश्यकता उत्पन्न झाली आहे. (४) महाराष्ट्रांत दोनशे वर्षांमागेही सराफी धंदा किती विस्तृत प्रमाणावर आणि किफायतशीर तऱ्हेने चालत असे ह्याची माहिती पुण्यांतल्या एका सराफाच्या १८५ वर्षांपूर्वीच्या वहीवरून प्रो. काळे ह्यांनी आपल्या भाषणांत दिली आणि ह्या धंद्याचे आधुनिक स्वरूपांत पुनरुज्जीवन होण्याची आवश्यकता प्रतिपादली व (५) नव्या पद्धतीच्या बँकिंगचा सुव्यवस्थित प्रसार झाल्या-नाचून हिंडुस्थानांत रिझर्व्ह बँक स्थापन झाली न झाली सारखेच होणार आहे ही महत्वाची गोष्ट निदर्शनास आणिली, (६) महाराष्ट्राची अशी आजवर एकही व्यापारी बँक अस्तित्वांत नव्हती आणि मुंबईमधील बँकांच्या शाखांकडून मराठी जिल्हांची बँकिंगची तहान भागणे शक्य नव्हते. अशा स्थितीत भासणारी उणीव दूर करण्यासाठी बँक ऑफ महाराष्ट्राच्या उत्पादकांनी त्या संस्थेची स्थापना केली आणि ह्या रीतीने हिंदी बँकिंगच्या

शाखळीत नसलेला डुवा जोडून दिला, ही स्पष्टीकरणात्मक हकीकत प्रो. काळे ह्यांनी विवेदन केली.

सर सोराबजी व प्रो. काळे ह्यांच्या भाषणांत दोन विशेष महत्त्वाच्या मुद्यांसंबधाने ऐकमत्य दिसून आले ते, (७) मुंबईहून शाखांच्या मार्फत, तेथील बँकांनी अंतर्गत प्रदेशांत व्यवहार करण्याच्या ऐवजी प्रादेशिक बँकिंग संस्थांनी हा धंदा करण्याची आवश्यकता आणि (८) मागे अनेक बँका बुडाल्या, त्यांच्या हातून झालेल्या चुकांपासून नवीन संस्थांनी उचित बोध घेण्याचे अगत्य, हे होत. मुंबई शहरांत स्थापन झालेल्या बँकांच्या हातून इतर प्रांतांच्या मानाने खुद्द आमच्याच इलाख्यांत बँकिंगचा प्रसार किती मर्यादित झालेला आहे, हे प्रो. काळे ह्यांनी आंकडे देऊन सिद्ध केले. मुंबईसारख्या शहरांत बँका व त्यांच्या शाखा ह्यांचा सुळसुळाट झाला असून प्रादेशिक बँकांनी तालुक्यांत व खेड्यांत आपल्या कार्याचा फैलाव केला पाहिजे हे आपले निश्चित मत सर सोराबजी यांनी ठासून पुढे मांडले. त्यांच्या सारख्या अनुभवी व नाणावलेल्या मुंबईच्या बँकरचा हा अभिप्राय सर्वांनी ध्यानांत ठेवण्यासारखा आहे आणि तो बँक ऑफ महाराष्ट्राच्या चालकांस उत्तेजनकारक व मार्गदर्शक होण्यासारखा आहे. महाराष्ट्रांत नवीन मोठ्या व्यापारी बँकेची काय जरूर होती अशी शंका घेणारांस त्यांच्या भाषणांत अत्यंत समर्पक असे उत्तर मिळणार आहे. मागे महाराष्ट्रांतहि कित्येक बँका बुडाल्याकारणाने नवीन संस्था स्थापन होण्याबाबत लोकांची मने साशंक असणे अगदी स्वाभाविक आहे. तथापि, एकदा विस्तवाने हात भाजला म्हणून त्याच्याजवळ कधीही जावयाचेच नाही हे जसे वेडेपणाचे होईल तशीच, मागे गोंधळ झाले आणि अपयश आले, एवढ्यासाठी बँकेच्या स्थापनेचा फिरून यत्न करावयाचा नाही, ही वृत्ति भेकडपणाची होईल. बँका बुडण्याची महत्त्वाची कारणे सर सोराबजी त्यांनी विशद करून सांगितली आणि पुढच्यास ठेच, मागचा शहाणा ह्या नात्याने नवीन बँका काढणारांनी कोणती सावधगिरी बाळगली पाहिजे ह्याचीहि स्पष्ट माहिती दिली. (९) महाराष्ट्रांत आधुनिक बँकिंगचा संघटित प्रसार होण्यास किती वाव आहे आणि त्यासंबंधांत आमच्या उणीवा व वैगुण्ये कोणती आहेत, ह्याचा निर्देश करून अनुकूल व आशाजनक अशा कोणत्या बाबी ह्या नवीन उपक्रमांत आहेत, ह्याचे विवेचन प्रो. काळे ह्यांनी आपल्या भाषणांत केले. बँकिंगच्या बाबतीत जनतेची सर्व प्रकारची सोय करावयाची, परंतु तसे करतांना सुरक्षिततेकडे विशेष लक्ष देऊन सावधगिरीने पुढे पाऊल टाकावयाचे, हे बँक ऑफ महाराष्ट्राच्या चालकांचे ध्येय असल्याचे त्यांनी जाहीर केले.

सर सोराबजी पोचखनवाला यांच्यासारख्या कसलेल्या बँकरच्या हातून महाराष्ट्राच्या मध्यवर्ती व्यापारी बँकेचे उद्घाटन होऊन त्या संस्थेस त्यांचा पोक्त सल्ला व आशीर्वाद मिळाला, ही उत्साहवर्धक घटनाच होय. (१०) महाराष्ट्राच्या आर्थिक उन्नतीस सध्या जोराची चालना मिळाली आहे, तिला या नवीन बँकेचे उत्कृष्ट सहाय होईल अशी आम्हांस उमेद आहे. सर सोराबजी ह्यांनी केलेल्या सूचना ध्यानांत घ्यावून बँकेची चालकमंडळी आपल्या व्यवहारांचा गाढा हांकतील आणि त्यांस महाराष्ट्रीय जनतेची सहानुभूति आणि आश्रय ही योग्य रीतीने मिळतील, तर बँकेपुढे जे लोकसेवेचे उच्च ध्येय ठेवण्यांत आले आहे, ते पण क्रमाक्रमाने तिष्ठ्याने गाढतां येईल. बँकिंगचा धंदा

अत्यंत उपयुक्त पण तितकाच नाजुक स्वरूपाचा आहे. त्यांत सावधगिरी, शिस्त व सचोटी ह्या गोष्टी अत्यंत महत्वाच्या असून लोकांची सहानुभूति व आश्रय ह्यांवर, तसेच बँकेचे चालक आणि जनता ह्यांच्या पूर्ण परस्पर-सहकारितेवर नवीन संस्थेचे यश अवलंबून राहिले. उद्घाटनसमारंभाचे प्रसंगी झालेल्या भाषणांचे मनन होऊन त्यांपासून घेण्यासारखा बोध आहे तो सर्वांच्या मनांवर ठसेल तर बँक ऑफ महाराष्ट्र समाजाची उत्कृष्ट सेवा करू शकेल आणि जनतेच्या आर्थिक उन्नतीस उत्तम सहाय करील.

स्फुट विचार

एका कारखान्याचा कुठेपणा अनेकांस भोंवला

हिंदी लोकरीच्या कापडाच्या धंद्याची चौकशी टारिफ बोर्डापुढे चालू असतांना ब्रिटिश इंडिया कॉर्पोरेशनने आपल्या उत्पादन-सर्चासंबंधी आंकडे पुरविले नाहीत व त्या कारणाने हिंदी कारखानदारांस कसा अन्याय झाला, ह्याची माहिती 'अर्थ'च्या २९ जानेवारीच्या अंकांत आलेली आहे. लोकरीच्या धंद्यातील निम्मा हिस्सा सदरहु कारखानदारांचे हुकमतीखाली आहे. त्यांची साक्ष घेऊन जरूर ती माहिती त्यांचेकडून घेणे अशक्य झाल्यामुळे टारिफ बोर्डाची चौकशी यथासांग होऊ शकली नाही व त्याच्या शिफारसीस सरकारकडून मान्यता मिळण्यास अडचण पडून त्याबद्दलचें प्रायश्चित्त लोकरीच्या इतर गिरणीवाल्यांस भोगावें लागलें आहे. कानपूर व इगर्टन मिल्स ह्यांच्या कुठेपणाच्या धोरणामुळे टारिफ बोर्डास आपल्या दौऱ्याचा कार्यक्रम बदलावा लागून कानपूरला जाणे रहीत करणे भाग पडलें. औद्योगिक संरक्षणासारख्या जिव्हाळ्याच्या प्रश्नांची चौकशी करण्यासाठी सरकारने नेमलेल्या तज्ज्ञांच्या कमिटीशी कारखानदारांचे बेफिकीरीचे वर्तन होऊ लागल्यास हा एक थट्टेचा विषय होऊन बसणार, याचा पद्धतशीर विचार होण्याची खास वेळ आली आहे. इतर देशांतील टारिफ बोर्डांचे कार्यक्षेत्र व्यापक असते व त्यांचे अधिकार विस्तृत असतात. हिंदी टारिफ बोर्डाच्या कामाचा व्याप अगोदर मर्यादित आणि आतां तो अधिकच संकुचित होऊ लागला असल्याने त्यांत काहीं राम उरला नाही, असे लोकमत बनणे अगदी स्वाभाविक आहे.

टारिफ बोर्डाची उपेक्षा

टारिफ बोर्डाची उपेक्षा झाल्याची उदाहरणे वरचेवर कानी येऊ लागली असून त्याची प्रतिष्ठा कमी होत आहे ह्यांत शंका नाही. इकडे, सरकारने हि बोर्डाच्या शिफारसी गुंडाळून ठेवून ह्या तज्ज्ञ कमिटीच्या सभासदांची मेहनत निष्फळ करून टाकल्याची उदाहरणेहि घडली आहेत. फिस्कल कमिशनच्या शिफारसीना अनुसरून टारिफ बोर्डाची योजना करण्यांत आली, त्यावेळीं बोर्डाचे सभासद स्वतंत्र विचाराने व तज्ज्ञ या नात्याने प्रत्येक प्रश्नाचा विचार करतील आणि त्यांची भूमिका न्यायाधिकांची राहिल, अशी अपेक्षा होती. त्याप्रमाणे, सुरवातीचीं काहीं वर्षे बोर्डाचे काम सुरळीत चालले. तथापि, अलीकडे त्याच्या सभासदांच्या नेमणुकीसंबंधानेहि वेळोवेळीं टीका ऐकू येते हे विशेष आहे. कलकत्त्याच्या 'इंडियन फिनेन्स' ह्या साप्ताहिकाने प्रस्तुत विषयासंबंधाने आपले मत खालील कडक पण मोजक्या शब्दांत प्रदर्शित केले आहे:—“टारिफ बोर्डाची पुनर्घटना लवकरच करण्यांत आली नाही, तर त्याचा त्रिनाशकाल जवळ येऊन ठेपल्याप्रमाणेच आहे. स्वतः

सभासदांसहि आपले खरे स्थान समजत नाही व किती मुदतीपर्यंत आपले सभासदत्व टिकेल, ह्याबद्दल त्यांस काहींच माहिती असत नाही. सरकार त्यांस मानीत नाही व कारखानदार त्यांस जुमानीत नाहीत. मान्यता व प्रतिष्ठा नांवाचीच, सत्तेचा लेशहि नाही, नाममात्र अधिकार, नवीन उपक्रम करण्याबाबत निर्बंध, आपले सभासदत्व किती काळ टिकेल ह्याची अनिश्चितता व भविष्यकाळाविषयी साशंकता, इत्यादि कारणांमुळे टारिफ बोर्ड निरर्थक व नून कित्येक वेळीं उपहासास पात्र झाले आहे.”

आमूलाग्र सुधारणा झाली पाहिजे

टारिफ बोर्डाच्या शिफारसी अमलांत आणाव्या की नाही व त्यांस मूर्त स्वरूप कसे द्यावे हे ठरविण्याचे काम वस्तुतः कायदेमंडळाचे आहे. परंतु आज बोर्डाच्या घटनेपासून तो त्याचा रिपोर्ट प्रसिद्ध करण्यापर्यंत सर्वत्र गोष्टी सरकार आपल्या मर्जीप्रमाणे करीत असल्याने तज्ज्ञांचा सल्ला व लोकमत ह्यांस मुळीच मान मिळनासा झाला आहे. टारिफ बोर्डाच्या सभासदांच्या नेमणुका तात्पुरत्या असून त्या सरकारने आपल्या इच्छेप्रमाणे करावयाच्या, संरक्षण मिळण्याबाबत आलेला कोणत्या धंद्यासंबंधाचा अर्ज बोर्डाकडे पाठवावयाचा हे पूर्वचौकशी करून सरकारने ठरवावयाचे, बोर्डाचा रिपोर्ट केव्हां प्रसिद्ध करावयाचा इत्यादि निर्णय सरकारचा, त्यांतल्या पूर्ण माहितीवर आधारलेल्या शिफारसीवर त्यांनीच अभिप्राय व्यक्त करावयाचा व त्यांची वासलात लावावयाची, असा प्रकार अलीकडे सररहा चालला आहे. हिंदुस्थान सरकारचे सध्याचे फडनवीस, सर जेम्स ग्रिग, ह्यांस औद्योगिक संरक्षणाचे वावडे असल्याने त्यांच्या हातून सद्यस्थितीत सुधारणा होण्याची लोकांस आशा वाटत नाही. देशी उद्योगधंद्यांच्या उन्नतीप्रित्यर्थ गेल्या दहा वर्षांत काहीं विधायक कामगिरी झाली असेल तर ती टारिफ बोर्डाची स्थापना व त्याने केलेल्या औद्योगिक संरक्षणासंबंधाच्या शिफारसी ही होय. ह्या कार्याचा विस्तार होण्या-ऐवजी त्याची पीछेहाट होणे हे देशाचे दुदैवच समजले पाहिजे. 'इंडियन फिनेन्स'ने सुचविल्याप्रमाणे हा सबंद प्रश्न घसास लावला जाणे अगत्याचे असून, राष्ट्रहिताच्या दृष्टीने टारिफ बोर्डासंबंधाने आमूलाग्र सुधारणा व्हावयास पाहिजे. औद्योगिक संरक्षणाचे धोरण 'व्यावहारिक राजकारणा'च्या कक्षेत लेजिस्लेटिव्ह असंबलाने प्रथम आणले. त्याच कायदेमंडळावर, ह्या धोरणास उचलून घरून त्याचा विकास करण्याची जबाबदारी आज घेऊन पडली आहे.

एक वर्षाने मुदत वाढली

टारिफ बोर्डाची मुदत येत्या ३१ मार्चपासून एक वर्ष वाढवण्याचे सरकारने ठरविले असल्याची बातमी प्रसिद्ध झाली आहे. तिच्यावरून असे दिसून येईल की बोर्डाचे आयुष्य बारमासी असून दर वेळेस तितक्याच मुदतीने ते वाढवले जाते. बोर्ड ही काहीं स्थायी संस्था नाही. तिचे काम सतत चालेल अशी सरकारची अपेक्षा नाही. देशी धंद्यांस सहाय देण्याचे धोरण कायम टिकेल आणि सहायास पात्र असलेल्या धंद्यांचे अर्ज सारखे येत रहातील असे सरकारास वाटत नसावे. बोर्ड अस्तित्वांत राहिले असता त्याकडे आपली संरक्षणाबाबतची मागणी, चौकशी व शिफारसी होण्यासाठी सोंपवावी, अशी सरकारास विनंति करण्याची स्फूर्ति धंदेवाल्यांस साहजिकपणे होणार. औद्योगिक संरक्षणाचे धोरण ज्यांस मान्य नाही अशा अधिकाऱ्यांस, ह्या

प्रकारची परिस्थिति अर्थातच पसंत पडत नाही. औद्योगिक संरक्षण व संरक्षक जकाती ह्यांचा हिंदुस्थानांत बारा वर्षांपूर्वी पायंडा पडला ही गोष्टच कित्येकांस रुचत नाही. वास्तविकरीत्या स्वतंत्र विचाराचे व माहितगार तज्ज्ञ ज्याचे सभासद आहेत, असा टारिफ बोर्ड स्थायी असणे जरूर आहे. आयात-निर्गत जकाती व व्यापाराची घडामोड ह्यांवर सतत नजर ठेवून उद्योगधंद्यांस संरक्षण देण्याचे बाबतींत चौकशी व रिपोर्ट करण्याचें काम त्याकडे सोपवण्यांत आलें पाहिजे. जकाती कमीज्यास्त करणे अथवा नव्यानेच बसवणे ह्याविषयींचा अखेरचा निर्णय करण्याची सत्ता व जबाबदारी अर्थातच कायदेमंडळाची आहे. तथापि, व्यापार व उद्योगधंदे ह्यांसंबंधांतली माहिती गोळा करून तद्विषयक सूचना व शिफारशी करण्याचें काम टारिफ बोर्डासारख्या तज्ज्ञमंडळावरच टाकलें पाहिजे. फेडरल राज्यघटना लवकरच अस्तित्वांत येणार असल्या कारणानें तिच्याशी निकट संबंध असलेल्या ह्या प्रश्नाचा निर्णय आज करणे इष्ट नाही, ह्या विचारसरणीचा आश्रय सरकार घेईल आणि म्हणूनच टारिफ बोर्डाची आपत्ती एकच वर्ष मुदतीपुरती नेमणूक करण्याचें त्यांनी ठरविलें आहे. लोकरीच्या गिरण्याविषयीची चौकशी पुन्हां व्हावयाची असून इतर धंद्यांचे संरक्षणाबद्दलचे अर्जाहि त्याकडे पाठवावे लागतील. कापसाच्या कापडाच्या धंद्याबाबत चौकशी करण्यासाठी एक खास टारिफ बोर्ड नेमलें होतें, त्याचा रिपोर्ट चालू महिना अखेर तयार होईल, असे म्हणतात.

युरोपियन राष्ट्र व मागसलेले देश

युद्धामध्ये विजयी झालेल्या राष्ट्रांस आपण जेतें आहोत, हे दर्शविणारे विजयचिन्ह धारण करण्याची आकांक्षा असते; त्याखेरीज त्यांचें समाधान होत नाही. गेल्या महायुद्धानंतर दोस्त राष्ट्रांची हीच परिस्थिति झाली. ह्या उलट लहानसहान राष्ट्रांसहि आपलें राजकीय स्वातंत्र्य व राज्यशासनपद्धति स्वतःच्या इच्छेप्रमाणें निश्चित करण्याचा अधिकार असला पाहिजे, ह्या तत्वाचा महायुद्धाचे वेळी पुरस्कार करण्यांत आला होता. अमेरिकेनें ह्याच तत्वास अनुसरून दोस्तराष्ट्रांस सहाय केलें होतें. ह्या कारणानें कार्बीज केलेले देश स्वतःच्या राज्यांत सामील करून घेणें जेल्या राष्ट्रांस योग्य दिसलें नसतें, हें उघड आहे. युद्धांत पाडाव झालेल्या देशांची व्यवस्था ह्या अडचणीच्या परिस्थितीत कशी करावयाची हा नाजूक प्रश्न उद्भवला असतां, त्याचा निर्णय राष्ट्रसंघानें 'मॅंडेट'च्या म्हणजे स्वतःच्या देखरेखीखाली सदरहु प्रदेशांची वांटणी जेल्या राष्ट्रांमध्ये करून लावलेला दिसून येतो. हे प्रदेश वाटून घेताना, अर्थातच, बलाढ्य राष्ट्रांनी आपल्या शिरावर जास्त जबाबदारी घेतली. तथापि, पुढें इतर राष्ट्रांच्या डोळ्यांवर ही गोष्ट येऊन हिटलर आणि मुसोलिनी हे आपल्या सामर्थ्यास अनुरूप असा मागसलेल्या देशांच्या वाटणीचा हिस्सा उघडपणें मागूं लागले आहेत. राष्ट्रसंघानें नेमलेल्या दहा तज्ज्ञांच्या कमिटीपुढें, ह्या मागसलेल्या देशांची आपण व्यवस्था कशी पाहिली, त्यांत सुधारणा कोणत्या केल्या, इत्यादि माहिती ह्या जेल्या राष्ट्रांस सादर करावी लागते. मॅंडेट्स कमिटीला अहवाल एकण्यापलीकडे किंवा राष्ट्रसंघाचे कानावर आपलें म्हणणें घालण्यापलीकडे अधिकार नसल्यानें तिचा वचक ह्या राष्ट्रांवर पडत नाही. हिटलरनें नुकत्याच केलेल्या घोषणेमुळे बसाहती व मॅंडेटमधले प्रदेश ह्यांचेकडे पुनः सर्वांचें लक्ष वेधलें

गेलें आहे. एकोणिसावे शतकाचे उत्तरार्धांत वसाहती मिळविण्यासाठी जशी युरोपियन राष्ट्रांत चढाओढ लागून राहिली होती, त्याच प्रकारची चढाओढ या वसाहती कायम राखणारे व गमावलेल्या पुनः मिळविणारे देश, ह्यांमध्ये पुनरपि लागण्याचा संभव आहे. युरोपियन श्वेतवर्णीयांचे करितांच जगांतील संपत्ति राखून ठेवली पाहिजे, ह्या तत्वाचा पुरस्कार जर्मनीसारखी राष्ट्रं करूं लागली आहेत, ही गोष्ट जगांत खळखळ उडवून देणारी आहे, ह्यांत संशय नाही.

सर सोराबजी पोचखनवाला ह्यांचा पुण्यांतील कार्यक्रम

मराठा चेंबरला भेट

गेल्या शनिवारी दुपारी सर सोराबजी पोचखनवाला यांचा येथील मराठा चेंबर ऑफ कॉमर्सच्या कार्यकारी मंडळानें कॉमन-वेल्थ विमा कंपनीच्या जागेंत सन्मान केला. श्री. कामत ह्यांच्या स्वागतपर भाषणास उत्तर देताना त्यांनी अशा चेंबरची महाराष्ट्रास जरूर असून ह्या संस्थेस स्थानिक उपयुक्ततेचे अनेक प्रश्न सोडवतां येतील असे सांगून मुंबईच्या इंडियन चेंबर ऑफ कॉमर्सला ती जोडून घ्यावी, ह्या आशयाची सूचना केली. मुंबईच्या इंडियन चेंबरचा अनुभव व सद्दा ह्यांचा फायदा मराठा चेंबरनें अवश्य घ्यावा आणि महाराष्ट्रीय जनतेच्या व्यापारी आणि औद्योगिक गरजांकडे वारीक लक्ष्य पुरवावें असा अभिप्राय त्यांनी व्यक्त केला. प्रो. काळे यांनी सर सोराबजी ह्यांचे आभार मानले व चेंबरच्या सभासदांची त्यांस ओळख करून दिली.

इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ बँकर्सच्या पुण्याच्या शाखेत भाषण

बँक ऑफ महाराष्ट्राचा उद्घाटनसमारंभ समाप्त झाल्यावर गोखलेहॉलच्या वरच्या दिवाणखान्यांत सर सोराबजी यांचा इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ बँकर्सची पुण्याची शाखा आहे, तिच्या वतीनें सन्मान समारंभ करण्यांत आला. शाखेच्या कमिटीचे अध्यक्ष, प्रो. काळे, ह्यांनी पाहुण्यांचें स्वागत करून तिचे उद्देश व कार्यक्रम ह्यांसंबंधानें माहिती सांगितली. शाखेचे साठ-सत्तर सभासद हजर होते व त्यांमध्ये स्थानिक बँकांशी संबंध असलेल्या अधिकाऱ्यांचा व कामगारांचा मोठा भरणा होता. सर सोराबजी ह्यांनी बँकेत काम करणाऱ्या नोकरवर्गानें बँकिंगच्या धंद्याचा तात्त्विक दृष्टीनें अभ्यास आणि त्या बाबतची नियतकालिक वाचण्याचा क्रम सतत चालू ठेवावा असा उपदेश केला. आपणास असल्या अभ्यासापासून वैयक्तिक काय फायदा आहे अशी साशंक व बेफिकीरपणाची वृत्ति असू नये आणि माहितगार व शिकाऊ माणसास आपल्या नोकरांत वर चढण्याची संधी आज नाही उद्यां मिळण्याची आशा असते; तसेंच, बँकेच्या एका खात्यांतून दुसऱ्या खात्यांत नोकरांस पाठवण्याचा प्रघात अलीकडे पडला आहे व धंद्याचें तात्त्विक ज्ञान मिळण्याच्या चांगल्या सोयी झाल्या आहेत, इत्यादि व्यावहारिक स्वरूपाची व स्वानुभवाची माहिती देऊन इन्स्टिट्यूट ऑफ बँकर्सच्या पुण्याच्या शाखेत चाललेल्या कामाबद्दल तिचें त्यांनी अभिनंदन केलें. अध्यक्षांच्या सूचनेवरून, पुणें सेंट्रल कोऑपरेटिव्ह बँकेचे मॅनेजिंग डायरेक्टर, श्री. चितळे ह्यांनी एकदोन मार्मिक प्रश्न विचारले, त्यांस सर सोराबजी ह्यांनी उत्तरें दिल्यावर प्रो. काळे ह्यांनी समारोपादाखळ भाषण केलें व समारंभ समाप्त झाला.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लिमिटेड

बँकेचें उद्घाटन होऊन व्यवहारांस सुरवात झाली

[शनिवार ता. ८ फेब्रुवारी रोजी 'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र'चा उद्घाटन समारंभ सर सोराबजी पोचखनवाला ह्यांच्या हस्ते गोखले हॉल, पुणे, येथे मोठ्या थाटानें व उत्साहानें पार पडला. त्यावेळीं, बँकेचे चेअरमन प्रोफेसर वा. गो. काळे व सर सोराबजी पोचखनवाला, ह्यांनीं केलेल्या भाषणांतील महत्त्वाचे भाग येथे दिले आहेत.]

प्रो. काळे यांचें भाषण

समारंभाचे अध्यक्ष, सर सोराबजी पोचखनवाला, ह्यांनीं बँकेचें उद्घाटन करण्याचें मान्य केल्याबद्दल त्यांचे आभार मानून, प्रो. काळे म्हणाले:—

नवीन बँकेचें उद्दिष्ट

“आमच्या देशातील पतीचे व्यवहार करणाऱ्या संस्थांसंबंधीच्या उणीवा दूर करून बदलत्या आर्थिक परिस्थितीच्या गरजा भागवण्यास पुरी पडेल अशी बँकिंगच्या संस्थांची जोपासना करण्याची आवश्यकता कोठे जर विशेष असेल तर ती महाराष्ट्रांतच आहे. पतीच्या व्यवहारांत एकसूत्रीपणा आणण्याकरतां जें कार्य होणें आवश्यक आहे तें घडवून आणण्यास सहाय्य करण्याचा बँक ऑफ महाराष्ट्राच्या उत्पादकांचा मनोदय आहे. मराठी प्रदेशातील लोकांजवळील शिलकी पैशाचा उपयोग याच भागांतील व्यापारउदिमाच्या वाढीकरतां व येथील लोकांची आर्थिक परिस्थिति सुधारण्याकरतां करण्याच्या उद्देशानें या बँकेचें संवर्धन करण्याची त्यांची मनीषा आहे. हें आमचें उद्दिष्ट पार पाडण्याच्या कामीं मुंबईतील पुढारलेल्या बँकांची सहानुभूति व सहाय्य मिळेल अशी आम्हांस आशा आहे.

महाराष्ट्रीय सराफांची अमूल्य कामगिरी

हिंदुस्थानातील इतर प्रांतांप्रमाणेंच महाराष्ट्रांतहि बँकिंगचा व्यवहार शतकानुशतकें विस्तृत प्रमाणावर फायदेशीर रीतीने चालत आला आहे व आमच्या इकडील सराफ इतर ठिकाणच्या त्यांच्या व्यवसायबंधुंप्रमाणेंच व्यापार-व्यवहाराला लागणारा पैसा पुरविण्याचें कार्य करीत आले आहेत. महाराष्ट्रातील सराफ-सावकार अनेक जातीचे आहेत व त्यांत, परप्रान्तांतून इकडे येऊन कायम वास्तव्य ज्यांनीं केले आहे अशा जातीतील लोकांचा भरणा आहे. आमच्याकडील सराफ-सावकारांनीं व्यापार-धंद्याला अमूल्य मदत केलेली आहे. येथील भारत इतिहास संशोधक मंडळाच्या परवानगीने, त्यांच्याकडे दाक्षित पटवर्धन, ह्या मोठ्या प्रमाणावर पैशाआढक्याचा व्यवहार करीत असलेल्या इतिहासकालीन सराफाच्या आजच्या वंशजांनीं दिलेल्या हिशेबाच्या व ह्या पाहण्याची मला नुकतीच संधि मिळाली. यांतील जुन्यांत जुनी वही शके १६७२ अगर् इ. स. १७५० मधील म्हणजे एकशें पंचायशी वर्षापूर्वीची आहे. ही सराफी पेढी हुंड्या कटमितीने विकत घेणें, देणें व वटवणें, सरकारला व संस्थानिकांना रकमा कर्जाऊ देणें, ठेवी ठेवणें, सोन्या-चांदीचा व्यवहार करणें व नाणीं बदलून देणें वगैरे हरत-हेचे व्यवहार करीत असे. या पेढीच्या हिशेबांवरून असा व्यवसाय करणारे सराफ लोक ह्या भागांत विखुरलेले होते व इतर प्रांतांप्रमाणेंच महाराष्ट्रांतहि ही जुनी सराफी पद्धत मोडकळ्यामुळे जीर्ण स्वरूपांत आजतागायत चालू आहे. परंतु बदलत्या कालौघाबरोबर जुन्या पद्धतीच्या सराफांस आपला पूर्वीचा दर्जा कायम ठेवण्यासाठी व जीविकेला टिकून राहण्यासाठी नवीन पद्धतीचा अंगिकार करण्याची आतां आवश्यकता वाटू लागली आहे.

सहकारी पेढ्या आणि आधुनिक व्यापारी बँका

खेड्यापाड्यांतूनहि सहकारी पतपेढ्या निघाल्यामुळे सर्व साधारण लोकांना पैशांच्या आधुनिक पद्धतीच्या व्यवहाराची बरीच माहिती झाली आहे. काटकसर, शिलकी ठेवी, भांडवलाची सांठवण, चेक, ताळेबंद, कर्ज-रोख्यांत पैसा गुंतविणें, डिबिहंडंड, मालाच्या तारणावर व वैयक्तिक पतीवर कर्ज देणें-घेणें वगैरे संबंधींची माहिती खेड्यापाड्यांतहि सहकारी पतपेढ्यांमुळे झाली आहे; आणि शहरांतून आधुनिक पद्धतीच्या बँकिंगच्या व्यवहारांस तर विशेष चालना मिळाली आहे. सहकारी पतपेढ्यांचें कार्यक्षेत्र मर्यादित असलें तरी त्यांनीं आपल्या यशस्वी व्यवहारांनीं आधुनिक पद्धतीच्या व्यापारी बँकिंगचा धंदा मोठ्या प्रमाणावर करणाऱ्या संस्थेची उपयुक्तता व इष्टता लोकांस चांगलीच पटवून दिली आहे. देशी सराफ-सावकारांचा लोकांच्या बदलत्या गरजा भगविण्याकडे हळुहळू कां होईना परंतु निश्चित वळलेला कल ही गोष्टहि पतीचे व्यवहार संघटित करण्यास व त्यांत सुधारणा घडवून आणण्यास अनुकूल आहे.

मागसलेला मुंबई इलाखा व महाराष्ट्रीय बँकिंगच्या संघटनेची आवश्यकता

पतीचे व्यवहार वाढत्या प्रमाणांत होण्यास महाराष्ट्रांत भरपूर वाव असून त्यासंबंधाची लोकांची निकडीची मागणी आहे व त्याबरोबरच इतस्ततः विखुरलेले परंतु योग्य कामी लावण्यासारखे रिकामे पडलेले भांडवलहि आहे, या गोष्टींबद्दल आतां दुमत राहिलेले नाही. हें रिकामे भांडवल पद्धतशीर रीतीने गोळा करून एखादी बँक योग्य कामी लावील तर ती जनतेची मोठीच सेवा करील. सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाचे श्री. दिवाणजी यांनीं 'बँकांच्या शाखा' या विषयावर एक प्रबंध प्रसिद्ध केला आहे, त्यास मी प्रस्तावना लिहिली आहे. सदर पुस्तकांत श्री. दिवाणजी यांनीं असे निदर्शनास आणले आहे कीं, औद्योगिक, व्यापारी व बँकिंगच्या संस्था स्थापन करण्यांत मुंबईने पुढाकार घेतला आहे व मुंबईतील बँकांनीं पर-प्रांतांत शाखा उघडल्या आहेत, तरी स्वतःच्या इलाख्यांत शाखा उघडण्याकडे त्यांनीं दुर्लक्ष केले आहे.

बँकिंगच्या विस्ताराविषयी मागणी अपूरित राहिली होती

बँकिंगच्या व्यवसायाचे वावर्तीत मागें पडलेल्या महाराष्ट्रांत बँकिंगच्या सोयीची वाढ होण्याची व त्यांतील पडून राहिलेली आर्थिक साधनसंपत्ती नीट उपयोगांत घेण्याची तीव्रतर जरूरी भासत आहे. मराठी जिल्ह्यांत महाराष्ट्रीय अशी एकहि मोठी बँक आज अस्तित्वांत नाही आणि असल्या संस्थेची जागा मुंबईच्या बँकांच्या शाखांनीं भरून निघणें अशक्य आहे. शेतीच्या उत्पन्नाच्या व्यापारासाठी लागणाऱ्या पैशाकरतां, सहकारी शहरी बँकांकरतां व इकडील संस्थानांतून समाईक भांडवलाच्या बँकांकरतां दिवसेंदिवस वाढत चाललेल्या मागणीवरून ही गोष्ट चांगलीच निदर्शनास आली आहे. शहरें व जानपद प्रदेश ह्यांची व्यापाराची साखळी

जोडण्याचें काम अगत्याचें असून तें हातीं घेण्याचा आमच्या बँकेचा उद्देश आहे.

पुढच्यास ठेच, मागचा शहाणा

स्थैर्य व सुरक्षितता यांवर बँकिंग व्यवसायाचें यश अवलंबून असतें. बँका काढण्याच्या बाबतीतील उत्साहातिरेकामुळे या दोन मूलभूत गोष्टींकडे दुर्लक्ष केलें जाण्याचा जसा संभव आहे त्याप्रमाणें पूर्वी बँकांच्या बाबतीत आलेल्या अपयशाच्या आठवणीमुळे पुनः बँकिंगच्या व्यवसायाकडे फिरकूं नये असा भेकडपणा व बेफिकिरी उत्पन्न होण्यांतहि धोका आहे. वस्तुतः व्यापार-परिस्थितीत सुधारणा होऊं लागतांच त्याचा पुरेपूर फायदा स्वतःच्या पदरांत पाडून घेण्याच्या दृष्टीनें सध्याचा काळ नवीन बँक काढण्याला विशेष अनुकूल आहे. बँक ऑफ महाराष्ट्राच्या संस्थापकांना चालू परिस्थितीतील अनुकूलता व मर्यादा या दोहोंचीहि जाणीव असून त्यांनीं हळुहळु परंतु निश्चितपणें पुढें पाऊल टाकण्याचें ठरविलें आहे. परिस्थितीची शक्यता व लोकांच्या गरजा विचारांत घेऊन आम्ही आमचा व्याप वाढवूं व जरूरीप्रमाणें महाराष्ट्रांत व महाराष्ट्राबाहेरहि शाखा उघडून वा अन्य तऱ्हेनें आम्हीं आमचे संबंध जोडूं. व्यापारीवर्गाच्या सहकार्यानें व जनतेच्या सक्रिय सहानुभूतीनें लवकरच इच्छित यशसंपादन करण्याची आम्हांस उमेद वाटत आहे.

आमार प्रदर्शन आणि सहायाची जनतेस विनंति

महाराष्ट्राच्या आर्थिक उन्नतीला शक्य त्या सर्व विधायक मार्गांनीं सहाय करण्याच्या उद्देशानें स्थापन झालेल्या पुणें येथील मराठा चेंबर ऑफ कॉमर्स अँड इंडस्ट्रीज या संस्थेनें ह्या बँकेची कल्पना काढली, बँक काढण्याच्या शक्यशक्यतेचा विचार केला, ऋणानुबंधी मंडळीची बँकेच्या योजनेला सहानुभूति मिळविली व बँक-स्थापनेकरतां ज्या ज्या प्रकारची पूर्व तयारी करावी लागते ती ती सर्व केली. चेंबरचे त्यांनीं केलेल्या कार्याबद्दल या प्रसंगानें बँकेच्या संचालकमंडळाच्या वतीनें मी मनःपूर्वक आभार मानतो. आजपर्यंत या बँकेच्या योजनेस जनतेकडून चांगला पाठिंबा मिळाला आहे, तो याहूनहि वाढत्या प्रमाणांत पुढें मिळेल अशी मी आशा करतो. ”

सर सोराबजी पोचखनवाला यांचें भाषण

सराफांचा उज्ज्वल इतिहास व प्रस्तुतची अवनति

‘दि बँक ऑफ महाराष्ट्रा’च्या उद्घाटन समारंभांत माग घेण्याची संधि मिळाली ह्याबद्दल मला अतिशय आनंद होत आहे. पाश्चिमात्य देशांतील लोकांस बँकिंगचा श्रीगणेश देखील येत नव्हता, अशा वेळीं हिंदी बँकिंगचा धंदा प्रगतीच्या उच्च स्थानीं विराजमान झाला होता, परंतु आज तो अत्यंत मागसलेला आहे, ह्या योगायोग विचित्र आहे. ऑफ व सावकार ह्यांचे कार्याबद्दल कित्येक वेळां अनुदार शब्द ऐकूं येतात. तथापि प्रो. काळे ह्यांनीं दाखवून दिल्याप्रमाणें त्यांनीं आजवर केलेली व सध्या ते करीत असलेली कामगिरी विसरून चालणार नाही. केवळ बँकिंगचा धंदा फायदेशीर न राहिल्यानें ते लोक सराफीबरोबर व्यापारहि करूं लागले. ह्या कारणानें, स्वतःचें भांडवल आणि दुसऱ्यानें ठेव म्हणून ठेवलेला पैसा ह्या दोहोंचा विनियोग व्यापारासाठीं करण्याचा मोह त्यांस आवरणें कठीण झालें. ह्या तऱ्हेच्या व्यवहारांचा परिणाम हळुहळु त्यांच्या सामर्थ्यावर अनिष्ट असाच झाला. सराफांनीं मागें उत्कृष्ट कामगिरी केली असली, तरी सध्याच्या

बदललेल्या काळांत शास्त्रशुद्ध व अभिनव पद्धतीच्या बँकिंग खेरीज—जॉइंट स्टॉक व्यापारी बँकांखेरीज—भागणार नाही, हें विसरतां कामा नये. ह्या बाबतींत विशेषतः हिंदुस्थान फार मागसलेला आहे. हिंदुस्थानानें बँकिंगच्या क्षेत्रांतील आपलें स्थान पुनः मिळवावें व त्यानें आधुनिक काळांतील बँकिंगच्या प्रगतीच्या मार्गें राहूं नये, ह्याकरतां सर्वांनीं योग्य मार्ग शोधून काढला पाहिजे.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्राची लोकसेवा व भावी कार्याची दिशा ह्या दृष्टीनें पहातां, ‘दि बँक ऑफ महाराष्ट्रा’ सारख्या बँकिंग संस्थेची स्थापना, ही राष्ट्रसेवाच—गाजावाजा न करतां केलेली सेवा—समजली पाहिजे.

‘दि बँक ऑफ महाराष्ट्रा’ च्या पद्धतीच्या प्रादेशिक बँका, हिंदी बँकिंगच्या प्रगतीस अत्यावश्यक आहेत, असें माझें पहिल्यापासून मत आहे; कारण ह्या तऱ्हेच्या बँकाच बँकिंगची संवय समाजास लावूं शकतील व आपला देश व इतर देश ह्यांमधील ह्या संबंधांतील तफावत त्या दूर करतील, अशी माझी खात्री आहे. कांहीं वर्षांपूर्वीच्या मानानें अलीकडे हिंदी बँकिंगची प्रगति बरीच शीघ्र झाली आहे, परंतु त्यांत योग्य मार्गदर्शकत्वाचा अभाव दिसून येतो, हें दुदैव होय. बँकिंगचें क्षेत्र ठराविक चाकोरीच्या बाहेर गेलेलें नाही व खेड्यापाड्यांत जेथें त्याची जरूरी ज्यास्त भासते तेथें त्याचा प्रवेश न होतां बँकांनीं-शहराबाहेर आपलें क्षेत्र वाढविण्याचा प्रयत्न केलेला नाही. खेड्यापाड्यांतील लोकांस काटकसर व बचत ह्यांची संवय लावण्याच्या आवश्यकतेकडे आजपर्यंत जरूर तेवढें लक्ष देण्यांत आलेलें नाही, ही जशी खेदाची तशीच आश्चर्याची गोष्ट आहे. शेतकऱ्यांचा कर्जबाजारपिणा कमी करण्याचा व त्यांस बँकिंगची संवय लावण्याचा शिकस्तीचा प्रयत्न आज कित्येक वर्षे सहकारी चळवळ करीत आली आहे, परंतु ह्या चळवळीची प्रगति सर्व प्रांतांत सारखी झालेली नाही, व जेथें ती थोडीफार झाली आहे, तेथें सुद्धा जरूरीच्या मानानें तिचा प्रसार अत्यल्प झालेला आहे. प्रो. काळे ह्यांनीं म्हटल्याप्रमाणें व्यापारी संयुक्त भांडवलाच्या मंडळ्यांस खेड्यांतील लोकांची सेवा करण्यास अमर्याद वाव आहे.

मुंबई शहरांतल्या बँकांपेक्षा स्थानिक बँका अधिक उपयुक्त

आपल्या रहिवाशांच्या विशिष्ट गरजा भागवणारी अशी बँक हिंदुस्थानांतील हजारों खेड्यांपैकी प्रत्येक खेड्याच्या वांट्यास ज्या दिवशीं येईल, तो दिवस मोठा भाग्याचा समजला पाहिजे. निरक्षरता व जुन्यास चिकटून बसण्याची प्रवृत्ति ह्या खेड्यांवांच्या प्रगतीच्या मार्गांतील दोन मोठ्या अडचणी आहेत. प्रत्येक खेड्यांवांची नाही, तरी निदान प्रत्येक तालुक्याच्या गांवां एक बँक असण्यास अडचण येऊं नये. अशा बँकांनीं आजूबाजूच्या प्रदेशांतील लोकांस बँकिंगची संवय लावण्याचा प्रयत्न करणें अगत्याचें आहे. सदरहु बँकांचे चालक त्या विशिष्ट ठिकाणचेच असणें इष्ट आहे. इलाख्याची राजधानी किंवा शेकडों भेलांवरील इतर शहरें येथें मध्यवर्ती कचेरी असलेल्या बँकांच्या हातून हें काम नीट पार पडणार नाही, कारण त्यांच्या चालकांस स्थानिक लोकां-इतकें विशिष्ट परिस्थितीचें ज्ञान असणें शक्य नाही, व तीबद्दल सहानुभूतिहि कमीच वाटणार, हें उघड आहे.

खेड्यांवांपर्यंत बँकिंगचे लोण पोचवा

बँकिंगच्या कार्याच्या केवळ प्रांतिक मर्यादा वाढण्यापेक्षा, त्याचीं मुळे खोल रुजावोत, असें माझें ठाम मत आहे. मुंबई, कलकत्ता, इत्यादिसारख्या शहरांतून ज्यास्त ‘शहरी’ बँका किंवा

त्यांच्या शाखा काढण्याची आज आवश्यकता नाही; शेतकऱ्यांस बचत करण्याची संवय लावण्याचा यत्न करणाऱ्या व घरगुती धंद्यांस उत्तेजन देणाऱ्या 'खेडेगांवांची' बँकाची जरूरी आहे. शहरांतून आतां बँका पुरेशा झाल्या आहेत, इतकेंच नव्हे, तर त्यांची संख्या वाजवीपेक्षा ज्यास्त झाली आहे.

सावधगिरीची सूचना

खेडेगांवांतील लोकांची गरज अत्यंत निकडीची असूनही आजपर्यंत तिकडे दुर्लक्ष्य करण्यांत आले. आतां बँकांनी अंतर्गत प्रदेशाकडे लक्ष्य पुरवून त्यांत प्रवेश करावा व खेडुतांच्या द्रव्याचा संचय करून त्यांच्या सर्व तऱ्हेच्या आर्थिक गरजा भागवाव्या. तालुकानिहाय बँकांची स्थापना करण्यांत यावी व ह्या बँकांनी आपल्या भौगोलिक हद्दीमध्ये कार्य करावें; बाहेर शाखा काढण्याच्या उद्योगांत पडूं नये. त्या सर्व एकमेकांपासून स्वतंत्र अशा असाव्यात व त्यांच्या व्यवस्थापक मंडळाचे सभासद सर्व स्थानिक लोकच असावेत. त्यांचा हल्ली अस्तित्वांत असलेल्या शहरी बँकांशी शाखा ह्या नात्याने संबंध नसावा; जरूर त्या बाबतींत मदतीसाठी, सल्ल्यासाठी व मार्गदर्शनासाठी मात्र त्यांचें सहकार्य अवश्य घ्यावें.

'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र' आतां आपल्या व्यवहारास जोरानें सुरवात करणार आहे, तेव्हां कोणत्या गोष्टीबद्दल तिनें विशेष काळजी घेतली पाहिजे, ह्याबद्दल दोन शब्द सांगणें जरूर आहे. सध्याच्या व पुढें निघणाऱ्या बँकांनी (१) अप्रामाणिक मार्गांचें अवलंबन व (२) सड्डेबाजी ह्या दोन धोक्यांच्या मार्गांपासून दुर रहाणें जरूर आहे; हींच दोन कारणे बँकांच्या नाशास मार्गें कारणीभूत झालेली आहेत. बँकिंग व सामान्य व्यापार ह्या दोघांचें मिश्रण करण्याची प्रवृत्ति, हें १९१३-१४ च्या गडबडीच्या काळांत बँका बुडण्याचें आणखी एक बलवत्तर कारण होतें. बँका म्हणवून घेणाऱ्या कित्येक संस्थांनी गाड्या तयार करणें व ऋण-शुभ्रुषा ह्यांचा अंतर्भाव बँकिंगच्या व्यवहारांतच केला होता ! कित्येक हिंदी बँकांचे म्यानेजर व डायरेक्टर्स स्वार्थ बुद्धीनें

स्वतःचे स्विस गरम करण्यांतच गर्क असत; आणि ठेकीदार व भागीदार ह्यांच्या हितसंबंधांकडे दुर्लक्ष्य होत असे. त्याचप्रमाणें, डायरेक्टरांमध्ये परस्परांत वितुष्ट आणि डायरेक्टर व म्यानेजर ह्यांचेमध्ये होणारी अनिष्ट घुसफुसाहि बँकांच्या यशाचे मार्गांत आढ आली.

'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र' चे अधिकारी आपली समाजहित-संबंधाची जबाबदारी पूर्णपणें ओळखतात, ह्याबद्दल माझी खात्री आहे व आतांच निर्दिष्ट केलेल्या अडचणी ते टाळतील ह्याबद्दल मला शंका नाही. धोक्याची स्थळें ह्या प्रसंगी दाखवून देण्यांत माझा उद्देश इतकाच आहे की, तीं माहित असलीं म्हणजे मनुष्य त्यांचा प्रतिकार करण्यास सज्ज रहातो. म्हणून, गतकालच्या बोधप्रद धड्यांचें वाचन मधून मधून करणें आपल्या हिताचें असतें.

खेडेगांवांत उपशाखा उघडा

महाराष्ट्रांतील सर्व प्रमुख खेडेगांवांतून बँकिंगच्या संवयीचा प्रसार करण्याकडे 'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र' चे अधिकारी लक्ष्य वळवतील, असा मला विश्वास आहे. महाराष्ट्राबाहेर शाखा स्थापन करण्याचा प्रयत्न करण्यापेक्षा महत्त्वाच्या खेडेगांवांतून उपशाखा त्यांनी उघडाव्यात, असें मी सुचवितों. त्याचप्रमाणें, इतर ठिकाणी शाखा असणाऱ्या मोठ्या शहरी बँकांशी 'एजन्सीज'चे स्वरूपानें सहकार्य करून शहरांतील व खेडेगांवांतील बँकिंगमध्ये एकसूत्रीपणा आणतां येईल. 'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र'नें ह्या सूचनांप्रमाणें महाराष्ट्रांतील लोकांच्या उन्नतीस मदत केली, तर ती उच्च दर्जाची देशसेवा होईल, ह्यांत संशय नाही.

आजच्या उद्घाटन समारंभांमध्ये भाग घेण्याची संधि मला दिल्याबद्दल मी डायरेक्टरांचे पुनः आभार मानतो. मी त्यांस मदत करण्यास केव्हांहि तयार आहे व त्यांच्या बँकेस जरूर तें सहाय्य व सल्ला मी आनंदानें देईन.

बंधुभगिनीनो, 'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र' चें आतां उद्घाटन झालें, हें जाहीर करण्यास मला अतिशय आनंद होत आहे. ह्या नव्या बँकेस जनतेकडून सहकार्य व पाठिंबा मिळेल, अशी मला खात्री वाटते."

मोटारगाड्यांचे प्रांतवार आंकडे

हिंदुस्थानांतील वेगवेगळ्या प्रांतांतील व संस्थानांतील मोटारगाड्यांसंबंधी आंकडे खाली दिले आहेत, त्यावरून ह्या धंद्याच्या विस्ताराची कल्पना येईल. मुंबई इलाख्यांत खासगी गाड्या किंचित् ज्यास्त असल्या तरी भाड्याच्या टॅक्सी व लाऱ्या ह्यांची संख्या बंगालमध्ये अधिक आहे.

	खाजगी गाड्या	टॅक्सी	बसेस	लाऱ्या	मोटार सायकली	एकूण
मुंबई	१६,८३८	१,००५	६,११३	९२८	१,३७१	२६,२५५
बंगाल	१६,५११	३,६९३	३,२७१	२,७८५	१,२७२	२७,५३२
सं. प्रांत	११,८०६	६८९	३,८५५	(बसेसमध्ये मोजल्या)	१,६८७	१८,०३७
मद्रास	११,२७१	३५३	३,३२४	७१८	१,४५२	१७,११८
पंजाब	६,०४२	५५३	४,९२१	१,२१३	१,३३७	१४,०६६
सिंध	२,१९९	(बसेसमध्ये मोजल्या)	७०५	१०४	४८९	३,४९७
दिल्ली	२,२१३	१२७	१७३	६०१	३७१	३,४८५
त्रावणकोर	१,३८३	१७९	१,०५१	३५४	६०३	३,५७०
म्हैसूर	१,५६०		४५०	५००	२६८	२,७७८
बडोद	३६३	८८	४०३	११९	२०	९९३

सहकार व ग्रामोद्धार

पश्चिम खानदेश जिल्हा को-ऑपरेटिव्ह इन्स्टिट्यूट, धुळे ह्या इन्स्टिट्यूटने तळोदें येथे भिल उमेदवाराकरितां सेक्रेटरीचा शिक्षणवर्ग ता. २१-१-३६ ते ३१-१-३६ पर्यंत भरविला, त्यांत १७ उमेदवार होते. वर्गाचा उद्घाटन समारंभ व समारोप तळोदें येथील मामलेदार ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली झाला. वर्गास शिक्षण देण्याचे कामी सहकारी खात्याचे ऑडिटर, बँकेचे इन्स्पेक्टर, अ. अॅग्रि. सबओव्हरसियर, सुपरवायझर व तालुका ऑ. ऑर्गनायझर मे. भांगरे ह्यांची व वर्ग भरविण्याचे कामी श्री. वीरसिंग बापू पाडवी, डि. ऑ. ऑर्गनायझर ह्यांची चांगली मदत झाली. नंडुरबार, तळोदें व नवापूर ह्या भागांत, सहकारिता, सुधारलेली शेतीचीं साधनें, ग्रामसुधारणा ह्या विषयांवर अत्यंत परिणामकारक अशीं सदीप व्याख्यानें अॅग्रि. ओव्हरसियर व प्रो. ऑफिसर ह्यांनीं दिली व भिल समाजांत बरीच जागृति केली. भिल भागांत सोसायट्या स्थापन करण्याचा कार्यकर्त्यांचा प्रयत्न आहे. तसेंच, तळोदें येथे प्रॉ. को. बँकेची शाखा उघडण्याचें घाटत आहे.

प्रिन्सिपॉल गोखले ह्यांचें सहकारितेवर व्याख्यान

येथील अॅग्रिकल्चरल कॉलेजचे प्रिन्सिपॉल, श्री. गोखले, ह्यांनीं जिल्हा को-ऑपरेटिव्ह इन्स्टिट्यूटचे विद्यमानें श्री. गुप्ते यांचे अध्यक्षतेखाली युरोपांतील व हिंदुस्थानांतील सहकारी चळवळींचा तुलनात्मक विचार ह्या विषयावर गेल्या रविवारी विचारप्रवर्तक व्याख्यान दिलें. युरोपांतील देशांतल्या नैसर्गिक व आर्थिक परिस्थितीचें आणि तेथील सहकारी चळवळीचें स्वरूप काय आहे, ह्याची व्याख्यात्यांनीं उद्बोधक माहिती देऊन हिंदुस्थानांतील शेनकरी वर्ग आणि त्यांच्या सहकारी संस्था ह्यांच्या अवस्थेशी त्यांची तुलना केली. हिंदी शेतकऱ्यांचें अज्ञान आणि दारिद्र्य लक्षांत घेतां सहकारी चळवळीच्या मार्गांत कोणत्या अडचणी आहेत, ह्यांचें दिग्दर्शन करून कोणत्या सुधारणांस वाव आहे व प्रगतीच्या मार्गांत कोणते अडथळे आहेत, ह्याचें श्री. गोखले ह्यांनीं मार्मिक विवेचन केलें. उद्योगधंद्यांचा विकास होऊन शेतकऱ्यांची कमाई वाढणें मुख्यतः अगत्याचें आहे; तसें होईल तर शेतीच्या व्यवसायांत प्रगति करतां येईल व तिचा फायदा त्या वर्गास मिळू शकेल, असें त्यांनीं शेवटीं प्रतिपादन केलें. अध्यक्ष श्री. गुप्ते, ह्यांनीं विचारपरिप्लुत असा समारोप केला.

दि बाँबे लाइफ अँशुरन्स कं. लि., मुंबई.

वरील कंपनीनें १९३५ सालीं १ कोटी २३ लक्ष रुपयांचे विमे पुरे केले.

ह्या कंपनीची स्थापना १९०८ च्या स्वदेशी चळवळीच्या वेळीं झाली. तिचें सुरवातीस स्वदेशी लाइफ अँशुरन्स कंपनी, असें नांव होतें. १९३५ सालीं पुऱ्या झालेल्या कामाचा आकडा १९३२ च्या मानानें डुप्पट आहे, ही गोष्ट कंपनीच्या प्रगतीची साक्ष देते. सर लल्लुभाई सामळदास हे कंपनीचे अध्यक्ष असून श्री. ज्योतींद्र मेहता हे मॅनेजर आहेत.

मध्यवर्ती कायदेमंडळांत आर्थिक प्रश्नांवर प्रकाश

कंपनी कायद्यामध्ये दुरुस्ती करणारे एक बिल लवकरच कायदेमंडळांत मांडण्यांत येईल. विलाचा मसुदा तयार करण्याचें काम चालू आहे.

* *

विन्याबावतच्या कायद्यांतहि लवकर दुरुस्ती होणें जरूर आहे; कंपनी कायद्याची चर्चा संपण्याचे आंत हें दुरुस्ती बिल मांडण्यांत येऊन त्यावर सिलेक्ट कमिटी नेमून घ्यावी असें सर चॅपेंद्र सरकार ह्यांनीं सरकारतर्फे सांगितलें.

* *

साम्राज्यांतील देशांच्या जहाजांतून मालाची आयात करण्याबद्दल म्युनिसिपालच्या व लोकलबोर्ड ह्यांस सूचना यावी अशा अर्थाचें सवर्ग्युलर हिंदुस्थान सरकारनें प्रांतिक सरकारांकडे पाठविलें होतें. ह्याचा अर्थ ब्रिटिश जहाजांतूनच माल मागवा, असा अर्थ होत नाही का ? ह्या श्री. सत्यमूर्ति ह्यांच्या प्रश्नास सर महमद झाफरुल्ला ह्यांनीं होकारार्थी उत्तर दिलें व जगांत कोठेहि वास्तव्य केलेल्या ब्रिटिश प्रजाजनांचा 'ब्रिटिश' ह्या शब्दांत अंतर्भाव होतो, असें सांगितलें.

* *

तिक्रिटाशिवाय रेल्वेनें प्रवास करणारांस आळा बसावा, ह्याकरितां रेल्वेबावतच्या कायद्यांत दुरुस्ती होणार आहे.

* *

पूर्व आफ्रिकेंत आपला व्यापारी प्रतिनिधी नेमण्याचा प्रश्न सरकारपुढें असून त्याबद्दल विचार चालू आहे.

* *

हिंदी रेल्वेजच्या प्रसिद्धीकरणस सुमारे ८ लक्ष रुपये दर-साल खर्च येतो.

अखिल भारतीय ग्रामोद्योग संघ

लखनौ येथील ग्रामोद्योग प्रदर्शन

वरील प्रदर्शन ता. १० मार्च १९३६ ला सुरू होईल व ता. २५ मार्च अखेर खुलें राहील. प्रदर्शनास सुरवात होण्यापूर्वी प्रदर्शनासंबंधी सर्व माहिती देणारे एक पुस्तक (गाईड) तयार करावयाचें आहे. ज्या वस्तु श्रेष्ठ प्रतीच्या ठरतील त्यांस यावयाच्या बाक्षिसांचा निर्णय प्रदर्शन बंद होण्यापूर्वी एक आठवडा करण्यांत येईल. त्याचा फायदा प्रदर्शन पहाण्यांसार होईल, कारण ज्या वस्तु श्रेष्ठ ठरल्या जातील त्यांची माहिती त्यांना मिळेल. म्हणून प्रदर्शनचालकांची अशी इच्छा आहे की, ज्यांना प्रदर्शनांत वस्तु पाठवावयाच्या असतील त्यांनीं तारीख २१ फेब्रुवारीपर्यंत लखनौस पोचतील ह्या वेतानें त्या पाठवाव्यात. वस्तु पाठविण्यापूर्वी प्रथम मळा कळवावें, असें श्री. वैकुंठ ल. मेहेता, सभासद, व्यवस्थापकमंडळ अ. भा. ग्रामोद्योग संघ हे कळवितात.

फुल्ले व त्यांचे पदार्थ टिकण्याकरिता मुंबईमध्ये 'कॅनरी' काढण्याची योजना

लेखक:—एस. एस. भट, एम. एजी., शेतकी कॉलेज, पुणे.
भाषांतरकार:—के. जी. कोल्हटकर, बी. एजी.

(१) कॅनिंग* करण्याचे महत्त्व:—हल्ली कॅनिंग करून फुल्ले व फटांचे रस टिकवण्याकडे पुष्कळ बागवानीचे व धंदेवाल्यांचे लक्ष वेधत चालले आहे. फळझाडांच्या क्षेत्रांचे वाढते प्रमाण, हंगामी फळांच्या बाजारभावांत नेहमी असणारी मंदी किंवा बाजारांतील चढ-उतार, परदेशांतून येणारा तयार माल, फळांसारख्या लवकर खराब होणाऱ्या मालाच्या बाजारांत होत असलेली सुधारणा आणि शेतकीखात्याचे फळझाडांच्या लागवडीस प्रोत्साहन वगैरे गोष्टींमुळे वरील विषयाला जास्त महत्त्व येत आहे. मालाला उठाव नसल्याने पुष्कळ फळवाल्यांचे लक्ष फुल्ले टिकवून ती किफायतशीर रीतीने कशी विकता येतील याकडे लागले आहे.

(२) या विषयासंबंधी केलेले प्रयत्न:—

चौकशीअंती असे आढळून आले आहे की, असा धंदा करण्याचे प्रयत्न पुष्कळांनी केले व त्यांत त्यांना यश आले नाही. तरी एक गोष्ट मात्र त्यांना समजून चुकली की, हा धंदा योग्य रीतीने चालविल्यास चांगला फायदा होण्यास या देशांत पुष्कळच वाव आहे. वरीलप्रमाणे अपयशाबद्दल निराश होण्याचे काहीच कारण नाही, कारण एकंदर या अशा प्रयत्नांचा अनुभव मिळून मोठ्या प्रमाणावर व सुधारलेल्या पद्धतीने धंदा करणारांस तो मार्गदर्शक होईल.

(३) या धंद्याबाबत करण्यांत आलेले पहिले प्रयत्न:—

मुंबई इलाख्यांत होनावर येथील ओरिएंटल कॅनरी कंपनी व मारमा गोवा येथील डी कॉस्टा यांची फर्म, या दोन कंपन्यांनी या धंद्यास या शतकाच्या प्रारंभी सुरवात केली होती. या कारखान्यांत सुरवातीस आंब्याच्या रसाचे ढबे बनवित असत व नंतर आंब्याच्या फोडीचे टिकणारे पदार्थही तयार करण्यास त्यांनी सुरवात केली. आंब्याचे पीक या देशांत विपुल होते, त्यामुळे या धंद्यास अनुकूल अशी परिस्थिति त्यांना मिळाली. यानंतर पुण्याची प्रीमिअर फ्रूट प्रॉडक्ट कंपनी व सेंट्रल कॅनिंग कंपनी, कारवार (हल्लीची प्रीमिअर फ्रूट प्रॉडक्ट कंपनी लिमिटेड, बेळगांव) या दोन कंपन्यांनी या धंद्यांत बरीच प्रगति करून व्यापार प्रण मोठा वाढविला आहे. ह्या कारखान्यांतून आंब्याचा रस, अननस, संत्र्याच्या फोडी वगैरे कॅनिंग करण्याजोग्या फळांचे पदार्थ तयार करीत असत. सध्या पुण्यांत हसन बाग फ्रूट प्रॉडक्ट्स कंपनी, पॉप्युलर फ्रूट प्रॉडक्ट्स कंपनी, रुरल प्रॉडक्ट्स कंपनी, ओरिएंटल फ्रूट प्रिझरव्हेटरी वगैरे आणि खानदेशातील बाबेल फ्रूट ज्यूस मॅन्युफॅक्चरिंग कंपनी, उतराण व जाजू मॅन्युफॅक्चरिंग फर्म्स, एरंडोल, या सर्व कंपन्या नवीनच निघाल्या आहेत. वर सांगितलेल्या कंपन्यांपैकी "हसन बाग" या कंपनीत जाते, जेथी वगैरे फळांचे बऱ्याच प्रकारचे पदार्थ तयार करण्यांत येतात व शेवटी सांगितलेल्या तीन कंपन्या कागदी लिंबाचा

*कॅनरी—फळ, भाज्या अगर त्यांचे पदार्थ ढब्यांतून अगर बाटल्यांतून टिकवून ठेवण्याचा कारखाना.

*कॅनिंग:—फुल्ले, भाज्या अगर त्यांचे पदार्थ ढब्यांतून अगर बाटल्यांतून टिकवून ठेवणे.

रस टिकवण्याकडे जास्त लक्ष देतात. वर सांगितलेले सर्व कारखाने व्यापारी दृष्ट्या जरी अगदी मामुली व तात्पुरते असले तरी त्यांना जो नफातोटा झाला त्यांत महदंतर आहे. काही कारखाने अजीबात बुडाले तर काही अजून चांगल्या स्थितीत असून यापेक्षाही चांगली प्रगति करण्याची त्यांची उमेद आहे.

(४) या धंद्याच्या प्रगतीच्या मार्गांत येणाऱ्या अडचणी:—
या धंद्याच्या अभ्युदयाच्या मार्गांत खालील अडचणींचा समावेश होतो:—

(१) मोठ्या प्रमाणांत माल काढण्यास व जाहीरातद्वारा मालाचा प्रसार करण्यास लागणाऱ्या भांडवलाचा अभाव.

(२) कारखान्याच्या कामांत योग्य व पद्धतशीर रीतीने काम करण्याचा अभाव असल्याने गैरमाहितीने होणाऱ्या ढोबळ चुका.

(३) विलायती कंपन्यांच्या मालाचा बाजारांत भरणा व गिऱ्हाइकामध्ये हिंदी मालाबद्दल असणारा तिटकारा.

(४) ढबे, कॅन्स, वगैरे पॅकिंगला लागणाऱ्या वस्तु व इतर उपयुक्त गोष्टी मिळण्यास पडणारी अडचण.

(अपूर्ण)

"अर्थ"चे व्यवसायबंधूकडून अभिनंदन

('अर्थ'स दुसरे वर्ष लागले, ह्यासंबंधाने किंचेक व्यवसायबंधूंनी 'अर्थ'च्या कामगिरीबद्दल प्रशंशेद्वारा काढून त्याचे अभिनंदन केले आहे, याबद्दल आम्ही त्यांचे अत्यंत आभारी आहो. काही निवडक अभिप्राय खाली उद्धृत केले आहेत.)

"महाराष्ट्रीय जनतेचे लक्ष आर्थिक उलाढालीकडे लागून त्यासंबंधाने जरूर ती जागृति करण्याच्या उद्देशाने प्रो. वा. गो. काळे यांनी गेल्या वर्षी सुरू केलेल्या 'अर्थ' साप्ताहिकास चालू महिन्यापासून दुसरे वर्ष सुरू होत आहे. पत्राची एक वर्षातील कामगिरी अभिनंदनीय असून प्रो. काळे यांनी आर्थिक झीज सोसून हे कार्य चालविले आहे. सध्या देशापुढे असलेल्या अस्वस्थ आर्थिक विषयांची सुलभ रीतीने ओळख करून देऊन त्यांकडे वेळोवेळी महाराष्ट्रीय वाचकांचे लक्ष त्यांनी वेधविले आहे. त्यांनी चालविलेल्या या कार्याचे महत्त्व ओळखून 'अर्थ' साप्ताहिकासारखे पत्र स्वावलंबी होईल, याबद्दल दक्षता बाळगणे, हे प्रत्येक महाराष्ट्रीयाने कर्तव्य आहे."

--नवा मनु (जानेवारी, १९३६)

"पुणे येथे प्रसिद्ध होणाऱ्या अर्थ या साप्ताहिकाचे पहिले वर्ष पुरे होऊन, त्याने दुसऱ्या वर्षात पदार्पण केले आहे. आर्थिक प्रश्नांच्या विचाराला वाहिलेले हे मराठीतील एकटेंच साप्ताहिक आहे, असे म्हटले तरी चालेल आणि म्हणून अशा नियतकालिकाला लोकांनी जरूर उदार आश्रय द्यावा. गेल्या वर्षात या साप्ताहिकाने बऱ्याच आर्थिक प्रश्नांची माहिती सोप्या भाषेत आपल्या वाचकवर्गाला पुरविली आहे. प्रो. वामनराव काळे यांच्यासारखा नामांकित अर्थशास्त्रज्ञ या साप्ताहिकाला संपादक म्हणून लाभला असल्यामुळे, त्यातील विचारसंपीकडे लोकांचे विशेष लक्ष वेधायचे, हे स्वाभाविक आहे. आम्ही अर्थ साप्ताहिकाला भ्रमराट इच्छितो !!

—ज्ञानप्रकाश (२४ जानेवारी १९३६)

निवडक बाजारभाव

सरकारी कर्जरोखे

बँक रेट (२८ नोव्हेंबर १९३५ पासून)	३%
५% (१९४०-४३)	१११-८
५% करमाफ लोन (१९४५-५५)	११९-१४
५% (१९३९-४४) लोन	१०९-६
४३% लांब मुदत (१९५५-६०)	११८-८
४% १९६०-७०	११२-४
३३% विनमुदत	९७-९
३३% १९४७-५०	१०६-१२
४% १९४३	१०९-११

निमसरकारी रोखे

४% पोर्ट ट्रस्ट (बिगर गॅरंटी व लांब मुदत)	१०७-०
४% पोर्ट ट्रस्ट (गॅरंटी व तीन महिन्यांच्या नोटिशीने परत फेड)	१०६-०
४% मुंबई म्युनिसिपल (लांब मुदत) ...	१०६-८
४% मुंबई सिटी इंप्रूव्हमेंट ट्रस्ट बॉण्ड (७०वर्षे मुदत)	१०६-८
४% म्हैसूर कज (१९५३-६३) ...	१०९-१०
५% म्हैसूर (१९५५)	१२२-०

मंडळ्यांचे भाग

बँका

बँक ऑफ इंडिया (भाग १०० चा, पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१३०-८
बँक ऑफ बडोदा (१०० पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१०४-१२
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५० पैकी २५ रु. भरले व ६% डिव्हि.)	३५-४
इंपीरिअल बँक (५०० रु., १२% डिव्हि.)	१५५५-०
रिझर्व्ह बँक (१०० रु.)	१३१-८

रेल्वेज

दौंड-बारामती (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ५%)	९८-०
पाचोरा-जामनेर (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ६%)	९४-०
अहमदाबाद-प्रांतज (५०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९३%)	८८०-०

बीज

बाँबे ट्रॅम्वे (ऑर्डि. भाग ५० रु. डिव्हि. १३%)	१५१-४
कराची (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२४५-०
पुणे इलेक्ट्रिक (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२२१-४
टाटा पॉवर (१,००० रु. ऑर्डि, डिव्हि. ५३%)	१५४०-०
टाटा पॉवर (१,००० रु. प्रेफरन्स, डिव्हि. ७३%)	१५०७-८

इतर

टाटा आयर्न (१५० रु. प. प्रेफरन्स डिव्हि. ६%)	१९०-१०
टाटा आयर्न (१०० रु. ड. प्रेफरन्स, २२ रु. ८ आ.)	१६५-१२
टाटा आयर्न (७५ रु. ऑर्डि.)	१४५-८
टाटा आयर्न (३० रु. डिफर्ड)	५४६-४

CONFIDENCE

is a worth-while asset in business building. The success that has attained Hindusthan's efforts to serve the public has its origin in public confidence, its

YEARS OF

Efficient Management, Fair Dealings, Prompt Settlement of Claims, Liberal Terms, Enterprize, Judicious Reserves, Sound Investments, Huge Assets and Useful Service

HAS CREATED

PUBLIC CONFIDENCE

The following figures will convince you :

NEW BUSINESS

This year 1934-35

Exceeds

2 CRORES & 50 LAKHS

BONUS

PER THOUSAND PER YEAR

On Endowment Rs. 23 On Whole Life Rs. 20

HINDUSTHAN

Co-operative Insurance Society, Ltd.

(ESTD. 1907)

Branches : Bombay, Madras, Delhi, Patna, Lahore, Lucknow, Dacca,

Offices : throughout India & the East.

S. C. MAJUMDAR, N. SARKAR
MANAGER : Bombay Branch. | General Manager.

POONA OFFICE — 180, Budhwar Peth.

ह्यूम फाईफ वाफरा

पूर्ण स्वदेशी व टिकाऊ

३ इंच ते ७२ इंच व्यासाचे पाईप व अर्धगोल पाईप मिळतात.

टाक्या, खांब, सेंट्रिक टाक्या वगैरे

कांकीटच्या वस्तु

आम्ही केलेल्या फारच टिकाऊ असतात.

— सर्व प्रांतांत कारखाने आहेत —

इंडियन ह्यूम पाईप कंपनी, लिमिटेड

बलार्ड इस्टेट, मुंबई.

‘अर्थ’ ग्रन्थमाला

१ बँका आणि त्यांचे व्यवहार

२ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक

३ व्यापारी उलाढाली

MARATHE & Co.

ENGINEERS & IRON FOUNDERS

WORKS :	Can undertake to do any sort of casting.	OFFICE :
Natu Bag,	We also manufacture WEIGHTS according to the Bombay Weights & Measures Act.	918-79,
Bhikardas		Sadashiv,
Road,		Laxmi Rd.,
POONA 2	Our prices are very competitive.	POONA 2

S. B. JOSHI & Co.

ENGINEERS & CONTRACTORS

41 A, Bruce Street | 716, Sadashiv Peth
Bombay | Poona City

K. K. & Co.

Photographic Dealers
POONA.

FOR
SAFETY, ECONOMY
AND
DURABILITY
Consult
V. G. & Sons
ELECTRICAL and RADIO ENGINEERS
AND
LICENSED ELECTRICAL CONTRACTORS
Laxmi Road, Ganapati Chowk, POONA.

प्रो. काळे ह्यांचे नवीन पुस्तक

रिझर्व्ह बँक

हिंदुस्थानांत राष्ट्रीय मध्यवर्ती बँक ह्या नात्याने रिझर्व्ह बँकेची स्थापना होऊन त्या संस्थेचे काम चालू झाले आहे. रिझर्व्ह बँकेची घटना, तिच्या कार्याचा व्याप, तिचा इतर बँकांशी संबंध इत्यादि विषयांची सांगोपांग माहिती ह्या पुस्तकांत दिली असून रिझर्व्ह बँकेच्या कायद्याच्या निरनिराळ्या कलमांची छाननी केलेली आहे. अवघड विषयाचा सुलभ बोध व्हावा म्हणून पुस्तक-कल्याण बँकेच्या धंद्यांतले आधुनिक प्रकारचे व्यवहार, त्यांची उपपत्ति व त्यांचे कार्य ह्यांचा अत्यंत सोप्या मराठी भाषेत चर्चा केली आहे आणि देशी व्यापार व उद्योगधंदे ह्यांच्या उत्कर्षाच्या दृष्टीने कोणत्या योजना अमलांत आणल्या पाहिजेत ह्या संबंधाने व्यावहारिक सूचना केल्या आहेत. रिझर्व्ह बँक ही, राष्ट्रीय आर्थिक प्रगतीस परिपोषक होईल काय ? ह्या प्रश्नास प्रस्तुत पुस्तकांत उत्तर मिळण्यासारखे आहे.

पुढे १३०-किंमत १ रुपया (ट. हं. वेगळे)

पुस्तक मिळण्याची ठिकाणे:—

- (१) व्यवस्थापक, "अर्थ" ग्रन्थमाला, पुणे २.
- (२) आर्यभूषण प्रेस, पुणे २.
- (३) दि को-ऑपरेटर्स बुकडेपो, ९, बेकहोस लेन, फोर्ट, मुंबई.

डॉन ऑफ इंडिया विमा कं. लि., पुणे

मध्यम वर्गातील अत्यंत उपयोगी, फायदेशीर
गृहच्छू लोकांस सहज सुलभसाध्य

भाडेकरां-घरमालक-गृहयोजना

माहितीपत्रक मागवा व विमोदार व्हा.
जनरल मॅनेजर

“ दुसरें मूल्यमापन जाहीर झाले ”

स्थापनेपासूनच भागीदारांना ६ टक्के फायदा व विमोदारांस वाढता नफा वांटून
जुन्या व स्थिर झालेल्या कंपन्यांस कठीण असं अपूर्व यश संपादन केलेली
पहिलीच महाराष्ट्रीय विमा कंपनी:—

कॉमनवेलथ विमा कंपनी, लि. पुणे.

अध्यक्ष-श्री. न. चिं. केळकर, संचालक केसरी

हयातीतील विम्यास } दुसऱ्या मूल्यमापनांत वांटलेला } हयातीनंतर विम्यास
३७॥ रु. } दर हजारी त्रैवार्षिक नफा } ४५ रु.

जास्त माहितीकरिता भेटा अगर समक्ष लिहा.

मॅनेजिंग एजन्ट्स.

न. वि. वडनेरकर

जव्हेरी आणि सराफ,

रविवार पेठ, सराफ

वझार, पुणे २.

आमच्याकडे सोने, चांदी व
मोत्यांचा माल सात्रांचा मिळेल.
तसेच जुन्या जिनसा योग्य भावाने
सरेदी केल्या जातात.

शुभकार्यांत भेट देण्याकरिता
सोन्याचांदीच्या नमुनेदार व सुवक
वस्तु मिळतात.